

ԱՐԵՈՒ ՎԱՍԳՈՒՐԱԿԱՆ

ԹՈՒՆԵԼ ԼՍՏԵՆՆԵՐ ԹԵՒՕՐ
ՅԱՐԾՈՒՆԻ ՄԵՆԵՍԵՆԷՆ ԳԱՐԿԷՑ

ԽՐԱԿՆԻ ԼՍՏԵՆՆԵՐ
ՄԻՏԻՉ ԳԱՐԿԷՑ ԽՐԱԿՆ

1882

ԼՍՏԵՆ ԳԱՐԿԷՑ
ԳԱՐԿԷՑ

ԳՏԻՆ

Ի ՏԵՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԿԱՐԴԻՆԱՆ
Ի ԳԱՐԿԷՑ

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
115 N. 4TH ST. N.Y.C.

RECEIVED
JAN 10 1891

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
115 N. 4TH ST. N.Y.C.

ԱՐԾՈՒՒ

Պ. ԱՍԳՈՒՐԱԿԵՆ

ՀԱՏՈՐ Դ .

1862

[ԹԻ] - 19

ՀԻՆԱԿԱՆԻ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՅ ՂԵՃ

ԵՐԽԱԳՆԴԻ վերայ բնակած մարդկային բնկերու-
թեան խումբը ընդհանրապէս մտածելով երկու դաս կը
բաժնուի, շինական եւ քաղաքայի. թուով շատ բազմապի-
տիկ են շինական բնակիչները, որոնց բնակութիւնը դաշտ,
լեռը, հովիտ ու ջրաբուղիս անտառներու եզերքներն են,
իսկ միւս մասը, այսինքն քաղաքային պարտապառտ անձուկ
վայրերը սիրելով այն տեղերէ բնակի. Բայց թէ մարդկային

ընկերութեան համար որն աւելի օգտակար է կամ որն է միշտ իշխող եւ պատուաւոր մասն . որոն կեանքն աւելի անմեղ պարզութեան մէջ կանցնի եւ որոն է որ շտայական զեղխութեամբ կ'ըջուաւանայ օր քան օրէ . որն է միշտ խաբող խորամանկ մասն, եւ որն է, որ միշտ կ'իտարի ողորմելի տղիւթութեամբ, որն է աշխարհիս արդար հարստութեան աղբիւրը եւ որն է նոյն հարստութեան աղբիւրին ջրածուղով աւազանը . Ո՞ր մասն է, որ ներկայ միջոցիս մէջը կ'տառապի անհնարին չքաւորութեամբ, եւ որն է որ յետոյ պիտի տառապի նոյն հարստութեան աղբիւրին ակներբ խրջելով՝ զրկողութեամբ, ծանր ծանր վաշխաւորութեամբ եւ ուրիշ զանազան անխիղճ միջոցներով ։

Եւհա, կարեկից ընթերցող, այս վիճաբանական հանդէսը իբրեւ պատկեր քու աչքիդ դիմաց պիտի հանէ այս անգամը Արծուին . որպէս զի սուր դիտողութեամբ նկատել թէ այժմեան չայստան բնակող շինականաց եւ քաղաքացւոց դրութիւնը ինչ վիճակի մէջ է եւ ամէն մէկի վախճանը ո՞ր կ'եղերի ։ Այս երկու դաս մարդիկ իբրեւ իրարու դատախազ թող ելնեն ընթերցողաց առեանը թող ամէն մէկ իւր արդար իրաւունքներն յառաջ բերէ, թող մը տաղիւրութեամբ լսեն ազգային աթոռին վերայ նստած վարչութեան դատաւորները եւ թող վճիռ տան անաչառ մտքով ։ Ուրեմն յառաջ անցիր եւ բողոքէ, քու իրաւունքներդ մեծ են, շինական եղբայր, միայն թէ լսող չլինելուն համար երկայնամիտ եղիր . թէ որ երկիր չի լսէ, անշուշտ երկինք պիտի լսէ . վասն զի շինականներուն աղաղակը բարձր լիններուն վրայէն շուտ կ'հասնի երկինքը . ինչպէս երբեմն Իֆայէլացւոց արտերը քաղողներուն բողոքը, որուն համար Եփայի մարդարէն Աստուծոյ կողմէն դանդառելով

չոսյլութեամբ ու զեղխութեամբ խեղդուած է կենցաղա-
վարութիւննիր, պաշտօններ կ'ընէք, միթէ յաւիտեան պի-
տի բնակիք. իսկ շինականին յոյս հանդերձեալին վերայ է և
կը բաւականանայ միայն ցածուն խրճիթներով :

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ

Օ արմա՛նք, շինականին բերան այսչափ խօսքը, դեռ
դպրոց չմտած կ'ձարտարախօսէք. շատ աղէկ է եղբը որ ոչ
դպրոց ունիք եւ ոչ ուսմունքը : Ասիր թէ մեր Աղամ Նա-
խահայր աւելի շինական էր քան թէ քաղաքացի . խեղճ
պարզամիտ գեղացի, չես գիտեր թէ խօսքերէդ ի՞նչ հե-
տեւութիւններ պիտի հանենմ. յիրաւի թէ որ Աղամը իր-
րեւ աչք բաց քաղաքացի մի լինէր՝ հարկաւ իբրեւ տխ-
մար շինականի մի պէս շէր խաբուեր պահասամիտ կնոջ թե-
լադրութենէն : Ճշմարիտ քաղաքացին շատ բարձր պատիւ
ունի գեղացւոյն վերայ, ինչպէս որ մեր Տիգրան Թագա-
ւորը նոյն օրէնքը հաստատեց : Թագաւորութիւն, իշխա-
նութիւն, մեծամեծ քաղաքաց շինութիւն, արուեստ, հան-
ձար, քաղաքակրթութիւն, մեծագործութիւն, եւ ուրիշ
զանազան յառաջագիմութեան բարեմասնութիւնները բո-
լորն ալ քաղաքացւոյ արդարօքն է : Օրէնք, դատաստանը
մեր ձեռքն է . եթէ Աստուած մի արտայէ մեր իշխանու-
թեան ձեռքը ձեր վերայ չըլինի, բարբարոսական բրգու-
թեամբ իրարու գլուխ կ'պստօնէք եւ կ'վագէք զէպ ի բա-
ղաբական տոհմեր, զձեզ խրատող եւ խաղաղալար դարձ-
եալ քաղաքացին է : Ի՞նչ է ձեր պարծանքը, արդեօր եղ-
է՞, գոմէշ, խարժօր, խափ, մանկող եւ ծառայութեան լուծ-
անկեց աւելի քան մի ունի՞ք զուրցեցէք : Դուք երբոր

զրկին զձեզ : Կեծին Տիգրանայ օրէնքը կ'հրամայէ նա-
խապատուել զքաղաքացիին . բայց ինչո՞ւ նորա միւս օրէնքն
ալ չես կարդար , որով կ'պատուիրէ թէ շինականին յարգն
ալ պէտք է ճանչնանք , որ մարդկային ընկերութեան վաս-
տակաւոր մասն է : Աշխարհիս ամէն յառաջադիմութեան
պերճութիւնները՝ կ'պարծիք թէ քաղաքացւոց արգասիքն են
միայն . այդ մենք ալ կ'խոստովանիմք որ շատ աշխարհաշի-
նութեան լաւութիւններ ունիք , բայց դուք ալ պէտք է
խոստովանիք , որ ամենէն գերագոյն բարին մարդկային ըն-
կերութեան համար իւր կեանքն է , եւ կեանքը պահպանող
շինականին քրտանց հացն է : Գեղացւոյն շահավաճառու-
թիւն հողին հետն է , ձեզի նման քաղաքի հրապարակներու
մէջ խարդախ վաճառաշահութեամբ չտալիս եւ աչք տըն-
կած չի սպասեր թէ շինական մի ձեռքս իյնայ , խաբսմ :

Օրէնքը եւ դատաստան ձեր ձեռքն է . երանիք թէ արդա-
րութեամբ տեսնայիք դատաստանը . եւ խորութիւն չընէիք
ի մէջ շինականին եւ քաղաքացւոյն : Օրէնքները իբրեւ
որոգայթ կ'հիւսէք մեր ոտքին , տկար եւ խեղճուկ շինա-
կան ձանձիւ պէս կը մըսնէք նորա մէջ , սարգի նման անխնա
յարար կ'ծծէք արիւննիս կաշառակերութեամբ , զրկող-
թեամբ , ամէն կերպ անիրաւութեամբ , ողջ Հոյ գեղացիք
գրէ՛ թէ մեռած ուցամքած ձանձերու պէս ձեր հիւսած
խորամանկութեան ոտայնէն կ'ախուհով կ'տատանին :

Այն մեք իբրեւ տեմար կրխաբուինք միշտ , որովհետեւ
ռամկութեան մէջ կ'ապրինք ուսման եւ լուսաւորութեան
դուռը խաղաղ զոցուած է մեր դէմը : ոչ տէր ունիմք ոչ
պաշտպան . շինականը իբրեւ անագգի մերժուած ժողո-
վուրդ մի է ձեր աչքին . ուստի մեզի համար խաբուիլ ա-
մօթ չէ : Բայց դիտէք , Աստուած՝ խաբողին դատաստանք

է զմեզ համոզող , ո՞վ է այցելութիւն ընող եւ ո՞վ պաշտպան . անհոյժ ոչխարի մի պէս լեռներու եւ ձորերու մէջ թափառական կ'ըջնէք սչ ժողովող ունինք եւ ոչ առաջնորդ :

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ

Եւր մասին համար մեզի ի՞նչ փոթ է եւ ի՞նչ պարտականութիւն ունինք . ժամանակի գտնուած վիճակաւորին պարտքն է եւ մանաւանդ վանական վարդապետներուն . Թող շրջին Թող ժողովեն Թող քարոզեն Թող համոզեն Թող դըպրոցներ շինեն Թող վարժապետներ կարգեն Թող կրթեն եւ Թող դաստիարակեն , նոքա աւելի պարտական են , որովհետեւ ձեր արդեանց պտուղները առատ առատ կ'փայլեն :

ՇԻՆԱԿԱՆ

Ի՞նչ հանուր ժողովրդոց դաստիարակութեան համար հոգաբարձութեան ամէն բեռները եկեղեցականաց վերայ բառնալ կարծեմ իրաւունքէ դուրս է այժմ , քանի որ ազգային ժողովները եւ ատեանները բացուած են . մի թէ քաղաքացի իշխանաւոր անձինքը պարտականութիւն չունին վիճակաւոր Առաջնորդաց հետը ձեռք ձեռքի տալով միաբանութեամբ հասարակաց կրթութեան համար հոգ տանին . բայց աւանդ , ձեր այնչափ շահախնդրութեան հոգին Թող չխտար ձեզ , որ ձանձնաք այս առաքինութեան պարտքը : Չեմ գիտեր դ՞ուք արդեօք Առաջնորդաց այցելութեան ոտքերը հաստ չուաններով կաշկանդելէք միայն քաղաքին մէջը՝ ձեզ միայն փառք եւ պարծանք համարելով . եթէ իրենք ալ նոյնպէս կ'կամին եւ կ'սիրեն՝ պատիւ

համարելով քաղաքին մէջ նստիլ կամ հոյակապ Առաջնորդարաններու մէջ բնակիլ. ալ երբ կարելի է շինականաց խորհիւթներու այցելութիւն ընել կամ վրանակար Պօղոսի նման բացթեայ տեղերը խաչը իբրեւ բարձ գլխուն դրած պառկիլ եւ Աւետարան քարոզել : Եկեղեցական կառավարութեան կարգը խաչաբարձութեան եւ Աւետարանին գծէն դուրս հանիք եւ քաղաքականութեան մէջ դրիք : Մինչդեռ տիեզերաց գերագոյն դատաւոր Յիսուսը կը մերժէ բաժանարարութեան պաշտօնը եւ չուզեր Աւետարան թողուլ եւ դատաւոր նստիլ այն երկու եղբարց վէճը կտրելու համար, դուք ամէն վէճը, ամէն կռիւ, ամէն դատաստանը Առաջնորդներու թիկանց վերայ բարձիք. ալ չեմ գիտեր, շինական եմ խելքս չի հասներ, դժբախտաբար այսպէս կարգադրեցիք, եթէ իրենք ալ այսպէս յօժարեցան թող տալով զբանն Աստուծոյ եւ զպաշտօն Պետրոսի՝ Ստեփաննոսին կ'կատարեն (երանի թէ այնպէս) այսինքն քաղաքական եւ մարմնաւոր տնտեսութիւնը : Ահա այս ամէն նաժանր զբաղմունքները Առաջնորդաց ոտքը կաշկանդեր են քաղաքներու մէջ. գեղերու համար այցելութեան բաժին չէ մնացեր եւ ինչ պէտք է որ մնայ, որովհետեւ շինական ոչ մարդ է, ոչ քրիստոնեայ եւ ոչ ալ ժողովուրդ Հայոց : Այսպէս է աշխարհի դատաստան. չեմ գիտեր Յիսուսի դատաստանի մէջ խորութիւն կայ, կենաց դպրութեան մատենին մէջ շինականին առուն գրեր է թէ ոչ : Այո՛ գրած է, Պօղոսն ալ կ'վկայէ . « Այսուհետեւ չիք խտիր ոչ ծառայի եւ ոչ աղաոյի . դուք ամենեքին մի էք ի Բրիստոս Յիսուս » : Ո՛հ, որչափ զրկանք, հաշիւ մի տեսնանք քեզի հետ. այսպէս համարենք վիճակի մի մէջ յիսուն հազար Հայ բռնակիչ կայ եւ նոյն վիճակին գլխաւոր Քաղաք հազիւ շատ

Զատնէ հինգ հազար բնակիչն ունենայ, մնացած քառասուն
 եւ հինգ հազար բնակիչներ ամէնքն ալ գիւղացի են : Վի-
 ճակաւոր Առաջնորդն ալ այս վերջի դարուս սովորութեան
 համեմատ շարունակ քաղաքին մէջ կ'նստի : Ուստի մէք Ա-
 ռաջնորդի երես կ'ոնանաք միայն դատաստանի, նշանտուքի
 եւ ուրիշ պարագաներու մասին : (այսինքն մեր պարագերը
 վճարելու) : Ստեանաւք այդ ոչ իբրեւ Հոգեւոր Հօր երես
 մխիթարութեան կամ սխտիանաց յուսով, այլ իբրեւ դատա-
 ւորի երես, ցատուսն, սպաննալիք, անարդ անք, պատուհաս-
 ասոնք ամէն շինականին համար բաժին հասած պատիժ-
 ներն են : Աւանդ, յոյժոց հանելով սրտիս ցաւերէն կ'խօսիմ,
 շինականաց թիւ բազմապատիկ, տուրք բազմապատիկ,
 նեղութիւն բազմապատիկ, աղքատութիւն բազմապատիկ : մեր
 վիճակը ամէն կերպ թշուառութեամբ լի է : Ինչո՞ւ այս
 մխիթարութիւն ալ աս ցաւերու համեմատութեամբ չլինե-
 մեզ : Յիսուս կ'խօսի թէ բժիշկը հիւանդներու պէտք է .
 ո՞վ դիւղացի ժողովոյցոյ չափ հիւանդ, ո՞վ նոցա չափ վիրա-
 ւոր, ո՞վ իբրեւ զնոսա տաճապեալ, աղքատ, չքաւոր, ա-
 ւուր պարենի կարօտ, ձնշեալ, նորուկ, արհամարհեալ, ամէն
 կերպ մխիթարութիւններէն զուրկ : Աշխարհի կամ մարմնա-
 կան թշուառութեանց համար սիրով համբերեմք եւ տրտնդ
 չքառնամք, բայց Աւետարանի մխիթարութեանն քորովին
 զուրկ մնալով՝ չաղտոյակենք եւ չբողբենք արդեօք, միթէ
 Աստուծոյ բան լսելու սովը մեզի համար է միայն, Աւե-
 տարան աշխարհին է եւ ոչ միայն քաղաքացւոց համար մե-
 նավաճառ քարոզութիւն : նախնի դարերուն պէս Աւետա-
 րանին հաւածիչներն ալ չիկան, ոչ Յսոգիւրտ ոչ Լէնկթիմուր,
 ոչ Ալիաալան, ո՞վ է հապա, որ Աւետարանին քարոզութիւն
 կարգէն գիւղացի ժողովուրդէն : ուրիշ բան չէ, այլ միայն

Ճշմարիտ անձնանուէր աշակերտներու նուագութիւնը :

Դառնանք միւս խօսքերդ ալ վերքը ի շատէ պտտտախան
տալու : Խօսեցար թէ վանական վարդապետներուն պարտ-
քըն է որոնք ձեր պողիւններ կ'ստանան, թող շրջին, թող քա-
րոզեն եւ թող մխլթարեն զձեզ : Դուք նախ եւ առաջ
պէտք է այժմեան վանորէից դրութիւն հասկընաք : Ներ-
սիսեան գարու վանքէ՛ր կ'կարծէք, որոնց մէջը լցուած էին
խումբ խումբ իմաստասէր եւ Աստուածախօս վարդապետ-
ներով : Ի՞նչ կ'տեսնաք այժմ, հազարաւոր վանքերէն խիտտ
քիչ մասն մնացեր են եւ այն եւս իւրեանց նախնի բարե-
վայելչութենէն բոլորովին մերկացած, գրեթէ մէկ մէկ գեղ
կամ ագարակ դարձեր են, որոնց մէջը գտնուած՝ խեղճ վար-
դապետներն ալ ուսումնական մշակութեան տեղը՝ հողագոր-
ծութեան ֆանը զբաղմունքներով խեղդուած Աւետարա-
նին նուիրական մաճակալութեան տեղը հերկագործու-
թեան խարօր բռնելով գետին կ'վարեն, մինչդեռ եկեղեցւոյ
դաշտը աւակութեամբ խոպանաղած երեսի վերայ մնացեր է :
Եւ ի՞նչ պիտի ընեն խեղճերը : մինչդեռ չեն գիտեր թէ
ինչ պիտի ընեն, վանորէից նախնի սոհմանադրութիւն
կորսուած է, նորն ալ դեռ հաստատութեան ծնունդ չա-
ռու : Ամենէն մեծ պակասութիւն խորհնացոյցն հառա-
չունքն է : Խորհրդատիան չէ ի միջի, որ յորդորէ եւ յարմա-
րէ ի բարեկարգութիւնն :

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ

Ե՛տո երկարցուցիր խօսքերդ, շինական փատտաբան,
հաճամանակին դառնութիւն, շինականն ալ սկսեց սահմա-
նադրութիւն սահմանադրութիւն կանչել, այնչափ սժան

աժան հրատարակեցաւ մինչեւ եկաւ գեղացու բերան ու
հասաւ, դեռ Պօլսոյ մէջ ողջամբ ծնանելու համար մահա-
բեր երկունքները կ'ըսէ, զարմանք, Հայաստանի գեղացի-
ներուն բերնի մէջ ծնունդ է առեր: Եւսկի՞ ողորմելի գե-
ղացիք, դուք ալ կ'արժէք, որ Սահմանադրութեան օրէնք,
ներէն ձեզի ալ օգուտ հասնի, եւ չէք գիտեր թէ ինչ
դժուարութիւններ կան նոցա մէջ, դեռ ճարտարամիտ քա-
ղաքացւոյն վերայ դող ակրեր է թէ ի՞նչպէս պիտի կարենայ
քուէարկութեան կանոններ գործի դնել, դուք այժմէն ու-
րախութիւն կ'զգայք եւ կ'յուսայք, որ քուէարկութենէն
ձեզի ալ բաժին ելնէ. կամ ստրուկ շինականն ալ ազնիւ քա-
ղաքացւոյն հետը ժողովի անդամ ընտրուի. այդ յոյսը ան-
տի է, զուր տեղ մի սպասէք: Իսկզբանէ անտի Աստուած
շինականին ճակատագիր միշտ ստրուկ եւ թշուառութիւն
վճռեր է. իսկ քաղաքացւոյն բախտը եւ բարեկենդանու-
թիւն. այս կարգը չի փոխուիր, այսպէս պիտի երթայ մին,
չեւ աշխարհի կատարածը:

ՇԻՆԱԿԱՆՆ

Ըստ է ահա քաղաքացւոյն լուսաւորեալ մտաց ուղիղ
դատաստանը. գուցէ այդ նախապաշարման կարծիքն է որ
դուք շինականին դառն վիճակին համար ոչ կ'խորհիք եւ
ոչ երբէք կարեկից լինելով հոգատարութիւն մի կնէք,
թող շինականն անմխիթար ապրի եւ աշխարհիս վերայ. վասն զի
լուր ճակատագիրն այնպէս է. թող քաղաքացին իբրեւ մե-
ծատուն յղիութեամբ ապրի հանդերձեալին մխիթարու-
թիւնը աշխարհի ձեռքէն ընդունի, միտ չը բերելով Քրիս-
տոսի վայն. մահուան դատաւորը մեռնելու ժամանակը

ասոնց դատաստանը կորոշէ ինչպէս աղքատ Ղազարոսին ու
մեծատանն . անշուշտ գեղացին հացի փշրանքի կարօտ ե-
ղած ժամանակը՝ քաղաքացին սովամահ պիտի կորնչի . վա-
սննդի քաղաքացւոյն բախտը կամ խնձոյքներու առատ սե-
ղանը սերմանացան շինականին բուռն է . թող մեր ձեռքը
այսպիսի տկարութեամբ լքանի, թող խարօր եւ մաճ դադ-
րին հերկագործութենէն, թող մեր վաստակաւոր եզները
պարտատիրաց բռնութեամբ քաղաքին դուռը բերունին,
ահ, կիսու կէս գրով ծախուին, դուք ալ աժան աժան գը-
նեցէք առանց խճմուսնաց . դորա վախճանը թէ ուր պի-
տի եզերի բնաւ չի խորհելով, եւ կարող չէք խորհիլ մինչ-
դեռ շահախնդրութեան հոգին ձեր նախատեսութեան աչ-
քը գոցիր է . եւ չէք նկատեր, որ Կեղացւոց ներկայ թշուա-
ռութիւնը՝ քաղաքացւոց աղէտալի սպագայն կ'սուշակէ :
Հոտ հեռու չէ, մեռ է ահա եւ կ'տեսնամք աչքով, որ ձեր
շահավաճառութեան առ եւ տուրն ալ դադրած է . մինչ
իրիկունը խանութներու մէջ ձեռք ձեռքի վերայ դրած,
բերաննիդ բացած ծանձ կ'քշէք : Այսուհետեւ շինակա-
նաց փող տալու մտահոս թիւն չունիք, ինչու որ տուիք
եւ ծանր ծանր տոկոսքներ անխղճաբար դիզեցիք նորա-
քումակին վերայ եւ պարտուց բեռան սակը ճմլեցուցիք զի-
րենք, ճարտիւնին հատած, շուկեցիքնին սպառած մինչեւ Կե-
տին ընկած են . այլ եւս յոյս կայ կրկին վեր ելնելու, որով-
հետեւ ձեռք բռնող չի մնաց : « Այսուհետեւ զարդիւնս
ձեռաց ձերոց կերիջիք »

Ինչո՞ւ կ'նախանձիք ու կ'մեղադրէք զմեզ, թէ շինականն
ալ սահմանադրութիւն կ'կանչէ . այո որչափ ձայն ունինք
կր կանչենք Հայաստանի խորշերէն մինչեւ հասնի մեր ձայն
Ազգասիրաց սկանչները . մեք ալ երբեւ կրթեալ քաղաքա-

ցի ստոյգ գիտենք թէ այս ամէն աղէտներու բնական պատճառը մեր անկանոնութիւնն է : Չէ թէ միան ինչպէս դուք կ'դատէք ու կկարծէք, այլ եւ աներկբայ քրտով կ'հաւատալ որ Սահմանադրութեան նպատակը հասարակօց բարին է . յորա արդիւքը անխտրապէս պիտի վայելեն շինականն ալ քաղաքացիին ալ : Գուք զգեղացին չազգ չժողովուրդ եւ չբմարդ կ'համարէք . որով զիրենք քուէարկութեան բաժինն կ'զրկէք իբրեւ անարժան անդամ : Ո՛հ, ձրջափ ամբարտաւանութիւն, մանաւանդ թէ անիրաւ դատաստանը . խելքիւնիդ գլուխնիդ ժողովեցէք . շինականն պատուական ազգ է, ընտիր ժողովուրդ եւ մարդկային ընկերութեան մէջը ամենէն գործունեայ անդամն է, եւ իւր անուէնէն յայտնի է ինքն է միայն շինարար եւ աշխարհաշէն : Թէպէտ դուք քաղաքացի տխմարութեամբ շինական գովելի անունը կոչաւ աւանդութիւն կրմանաք եւ անպատիւ կալտասանէք :

Չեմ գիտեր, ինչո՞ւ պիտի դողաք ու սարսափիք դժուարին կարծուած քուէարկութեան կանոններէն, ճարտարամիտ քաղաքացիք, մինչդեռ ունիք բաւական դպրոց, ուսումն եւ ուսումնականք . ուրեմն իսկական պատճառը դժուարութիւնն չէ, հապա օրէնք եւ դատարարականութիւնը չսիրելն է : Եւ ինչպէս կարէք սիրել մինչդեռ չահախնդրութեան ճանապարհներ կ'ափսոսնէ, մինչդեռ ձեր այժմեան ազատ ռոքերնիդ կաշկանդելով թող չի տար զձեզ որ օրինաց գծէն դուրս ընթանաք կամ յաջ եւ ի յահեակ խտորիք : Սահմանադրութիւնը չափ պիտի դնէ ձեր լայնաբաց բիւրնին, որ ալ չխօսիք այն հին աշխարհի բարբառսութեան առածն . « Եւ օրէնսդրութիւն՝ բռնութիւն մեր եղիցի » : Ո՛հ, հայրենեաց քաղաքացիք, դեռ այս օրէնքով կը վարիք մեզի հետ . բարէ, քրիստոնէութեան եւ Աւետարան

բանին ապա Զոգին կ'սեղդէք : Դուք մեզի իբրեւ քան
 զաքայի տեարք, մեք ձեզի իբրեւ գեղացի ծառայք, հնա-
 զանդիւք ինչպէս կ'հրամայէ սուրբ գիրքը . բայց որչափ,
 կատուելուն չափ, խեղդուելուն չափ, մեռնելուն չափ, անի-
 լաւութեան դէմը չբողոքելուն չափ, զրկանքներ չյիշելուն
 չափ, վերջապէս, ե՛շ դառնալուն չափ : Ո՛չ ո՛չ հնազանդու-
 թիւնն ալ պայման ունի . այսչափ զրկանաց ու նախատա-
 նաց ապտակներ կուտենք ձեր ատեաններու մէջ՝ տակաւին
 լուսնիք ու չխօսինք Յիսուսին այն սուր պատասխանը, եթէ
 չար եւ անիրաւ է մեր բողոքը՝ վկայեցէք, իսկ եթէ բարի
 եւ արդար, ինչո՞ւ կ'մերժէք : Ա՛հ, միթէ գեղացւոյն իրա-
 ւունք եւ գառապանը բարձուած է աշխարհէս . կրակ
 տուիք ու վառեցիք տուններնիս, աւերակներու ծուխ մին-
 չիւ երկինք . կ'բարձրանայ . հերկագործ եզներ վաճառե-
 ցինք նմանապէս մեր միակ սնունդ կաթնտու ոչխարները .
 ո՛հ, երեք այծը քսան եւ ու թն դահեկանի ծախեցի ու տուի
 ոչխարաց տապանորդը . տառապեալ անձար, ձեռքերնիս
 ծոցերնիս դրած կ'շրջինք քաղաքաց հրապարակներու մէջ :
 Սիրելի գարունը երկրագործները դէպ ի դաշտ կ'հրա իրե-
 բայց մենք պիտի փախչինք դէպ ի պանդխտութիւնը . թող
 տալով արտեր ու դաշտերը, աւանդ, դարձեալ Պօլսոյ սալա-
 յառակներու վերայ կորաքամակ բեռնակրութեամբ պիտի
 տանջուինք : Այս ներկայ աղէտներուն երեսէն խոյս տալ
 ու փախչիլ՝ դիւրին է . բայց պարտաւէր մեր օժիքէն բռ-
 նած դէպ ի բանտ կ'քաշէ . ով պիտի երաշխաւոր լինի մեզ .
 քաղաքացին արդեօք . նա իւր վտաճու թիւն բարձրէ :
 Նա բախտի բարեկամ է եւ ոչ չքաւորութեանը . աղքատին
 բարեկամ չի կայ մանաւանդ երբ շինական է : Ա՛հ, խեղճ
 քանուսիներ, ա՛հ, ողորմելի՛ ընտանիք, ալ ուրիշ ծար չի կայ

դուք պէտք է երաշխաւոր լինէք . չէ թէ միայն Հայոց ,
այլ եւ այլազգիներուն եւս . որոնք պիտի չարհարեն ու
դատաւիտ առնեն զձեզ անխնայաբար . բայց ինչ ճար
կայ պիտի համբերէք եւ լոկ դարեհասցով ապրիք մինչեւ
հասնի ձեզ Աստուծոյ այցելութիւնը եւ քաղաքացւոց
խիղճն արթնանայ :

Ահա թէ գաղտնի թէ յայտնի ամէնքս ալ ստիպուած
ենք տրելի (չարլիս) ներ հագած պարկեր շալկած մեր հայ
րենի ազատ դաշտերէն յօտարութիւն պիտի գնանք . անա
պորոյն պարտատէրերը առանց շունչ տալու մեր ետեւը ըն
կած կ'մղեն իտայեւացւոց գերեզմաններուն պէս . կեր
թանք եւ կուլանք . ո՞վ գիտէ պիտի յաջողէ՞ Աստուած ու
րախութեամբ վերադառնալ կրկին հայրենեաց քաղցրիկ
ծոց , եթէ Բերայի պանդուխտ գերեզմանոցին մէջ մեք ալ
չատերու նման պիտի թաղուինք Հայրենեաց հողէն զբը
կուելով : Գրեթէ տասն երկու անգամ եղաւ կերթամ եւ
կուգամ տարիներով կեանքս պանդխտութեան մէջը մաշե
ցաւ : Դարձայ հայրենիքը լի կարօտով , ո՛հ , ամուսինս գե
րեզմանին գիրկ տեսայ . դարձայ կրկին ի պանդխտութիւն
որք մնացած զաւակներուս մահուան բօթ լսեցի : Հազար
ու մէկ ցաւերուս դառնակակիժ աղէտներէն ո՞ր մէկ պատ
մեմատկէց աւելի ալ ի՞նչ աւաղելի կեանք կայ շինականի
կեանքէն :

ՄԹԵԱԼ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱՄԻՏ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ

Ար զարմանամ շատ , թէ ինչպէս աշխարհիս ներկայ վի
ճակի համաճարակ աղէտները դուք միայն ձեր վերայ կը
բառնաք եւ կ'կործէք , թէ քաղսքացին բախտաւոր ու եր

ջանիկ կապրի։ Համբերէ որ ես ալ քաղաքացւոյց ։ ներկայ աղէտներ պատմեմ, որպէս զի գիտնաս թէ աշխարհին դժբախտութեանց փուշերը առ հասարակ պարապատերէ, զամենքը, ոչ քաղաքացիներէ թողուցեր եւ ոչ շինականը։ եթէ քաղաքացւոյն ապահով կեանքը շինականին երջանկութենէն կախուած է ինչպէս որ կ'իտե՞ք, ուրեմն վայ եկերէ քաղաքացւոյ գլխուն։ Լաւ գիտենք եւ իրաց պարագաներէն մարդարէի մի պէս կ'գուշակենք։ շինականին տան ճրագ մտիլէն յետոյ քաղաքացւոյ տան հարստութեան ջան պայծառ պիտի մնայ. ոչ, նա էլ կ'իտաւարի հետ զհետէ եւ գուցէ քաղաքացւոյն յետին վիճակ եւս առաւել դառնագոյն վախճան պիտի ունենայ։ Ինչէն յայտնի է, կեցիր պատմեմ, վասն զի ես ալ իբրեւ քաղաքացի ծնած շատ լաւ գիտեմ թէ մեր վիճակը ուր պիտի եզերի։

(Մարդկային ընկերութեանը ամենէն վաստակաւոր եւ դորձունեայ անդամը շինականն է. քաղաքացիին ալ ըստ իւր աչքաբացութեան մասին համարենք թէ իբրեւ գլուխ եւ աչքէ։ Կամ աւելի յարմար եւ ճիշդ խօսելով ջրգող եւ անյար որովայն մի է, մանաւանդ այն մասն, որ շահախնդրութեամբ կ'սրբարտանայ միշտ կուռի եւ կ'տկաի։ ասկայն եթէ ձեռք եւ ոտքը աշխատութենէն դադրին, շինականին խոփ եւ խորօր դաշտին մէջը անգործ մնան, ինչ կ'լինի այն ժամանակը քաղաքացւոյն վիճակը. նորա ժիր կամ անցաւ կարծուած գլուխը ողջ պիտի մնայ, կամ կըշտապինդ վայելող որովայն պիտի տուարանայ այնուհետեւ. միամիտ կոց այնչափ պիտի բարակնայ ու նուազի սուլալուկ աղքատութեամբ մինչեւ ասդոն ծակ մտնելու չափ։ Գիտե՞ք շինականին եւ քաղաքացւոյն աղքատութեան մէջը շատ զանազանութիւն կայ, մէկին զաւակները գոնէ լոկ

Պարեհացով կամ քիչ ու շատ կաթով ու պանրով կ'սնանին. բայց քաղաքացւոյն զաւակները այդ չափ մխիթարութեանն ալ զուրկ պիտի մնան. մէկին կեանքը սակաւապէս սիրտ բաւականութեամբ հանգիստ . իսկ միւսին շոյալութեամբ լի, սիրտն անբաւական միշտ ցանկութեամբ կ'մտնէ մեծ ամեծ տուներ կ'շինէ, անպէտ կահկարասիքներով կ'լեցունէ . իր երկրէն ելած խամ կտաւները կ'մերժէ ու Եւրոպիոյ նորանոր ու բարակ դիւրամաշ նիւթերով կ'պճնի . զրոհն այնպէս ցոյց կուտայ ինքը զինքը կարծես թէ ծոցն ստակով առնը հացով լի է : Չէ, այնպէս չէ քաղաքացին աղքատ հարստ է, այնինչ շինականն դեռ նահապետական կենցաղավարութեան օրինակ փոքր ի շատե պահած է, քաղաքացին իսպառ կորուսեր է նոյն նուիրական եւ սուրբ աւանդը . իւր անձին չափ կամ իւր վապտակին եւ շահուն որբանութիւն չիճանաչելով՝ կուգէ միշտ ասիական պերճութեամբ սպրիլ . շահավաճառութեան մէջը ամէն կերպ խորդախութիւն, խաբէութիւն եւ զրկանքներ կ'գործածէ ու ճարտարութիւն կ'համարի զայն :

Ինչ տարբերութիւն կայ բազմամարդ վաճառնոցներու մէջ մարդ խաբել եւ ամայի լեռներուն մէջը աւազակաբար կողոպտել, կարծեմօջ ինչ . մանաւանդ թէ աւելի մեղադրանաց արժանի են ասոնք, որք իբրեւ բարեկամ առանց սուրի եւ զէնքի խաբելով կ'կողոպտեն :

Բայց դուք յոյս առէք եւ աշխատեցէք, վաստակաւոր գիւղաւիք, երկար դաշտը երկրագունդին բիւրապատիկ մասն Աստուած ձեզի է տուեր . մշակութիւնը՝ արդար վաստակ է, նահապետական կեանք է, Աստուածալծիւ սահման է : Սիրեմ ձեր սիրուն եղները ձեր խարօր եւ մաշթափեցէք ձեր ճակտի քրտինք . անուշ անուշ վայելեցէք :

ձեր ձեռաց վաստակը , դուք պարզ կենցաղավարութեան մէջը միայն կուշտ եւ անտրտունջ պիտի ապրիք , իսկ քաղաքացին իւր շռայլութեան մէջը միշտ տրտունջ պիտի բառնայ եւ կարօտութեամբ ապրի :

Սակայն այս լուսաւոր դարը զձեզ ալ շատ պիտի մեղադրէ , թէ որ այսուհետեւ խաւար կուրութիւն սիրելով ուսումնաստեաց լինիք ու ձեր որդիքը չի կրնէք դատախարակութեամբ : Շինականն ալ շատ կ'յառաջադիմէ եւ ազնուամիտ քաղաքացի կ'դառնայ քիչ ժամանակի մէջը միայն թէ ուսմունք սիրէ , մաճին հետը՝ գրիչն ալ բռնէ , երկիր հերկելուն հետը իւր ամայի եւ կորդ մնացած մտքի անդաստանն ալ հերկէ . այս է մէկ հատիկ զօրաւոր միջոցը , որ զինքն ներկայ եւ ապագայ թշուառութենէն պիտի ազատէ . նախկին երջանկութիւնը քաղաքներէն փոխւելով պիտի դառնայ դարձեալ շինականին դուռը :

Իսկ դուք պատուաւոր քաղաքացիք , թէ որ կ'կործէք թէ շինական ձեր մշակն է , ուրեմն նորա ուժը մի ջրահատէք այլ մեծ խնայութեամբ դարմանեցէք զանոնք . որպէս զի նոքա ալ դաշտ եւ անդաստան դարմանեն եւ ձեր սեղանին առատ առատ հաց պատրաստեն :

Չափաւոր խնայութեամբ թարւորեցէք ձեր կեանքը , թող տուէք այժմեան այդ մահաբեր աւիթները . շռայլութեան եւ զեղխութեան համար կիսօսիմ , որոնք մարդկային սակաւապէտ կենցաղավարութեան ժանտախտն են : Այս պժգալի ժանտախտը բռնորէ բոլոր Ասիոյ բնակիչներ , որով ահա կ'մեռնին տարածամ : Ինչ է ասոր դեղ ու ճար , գիտէք , մի միայն բաւականութիւն , չափաւորութիւն եւ մանաւանդ խոհեմ տնտեսութիւն :

Այս է խրատ ազնուամիտ քաղաքացւոյն , խուլ մի

լինիք լսեցէք, իսկ եթէ ոչ՝ այնչափ կոյր չէք, և տեսնաք
 ահա, որ աղքատութիւն թշուառութեամբ հանդերձ առ
 դուրս քաղաքացւոց կայ, Հաշտուեցէք, ալ մի վիճարա-
 նիք. ինչ յաղթահարել և ջանաք իրարու, մինչդեռ անմը-
 փութիւնը ձեր երկու մասին վրայ առ հասարակ տիրած է:
 Ուրեմն թող շինականն երթայ իւր դաշտը, քաղաքացին
 ալ իւր խանութ. թող մէկ մասն աշխատի ու վատասկի
 իրրեւ գործունեայ զգայարանքը. միւս մասն ալ իրրեւ
 աչք նախատեսէ, տնտեսէ ու կառավարէ. այս իսկ է իւ-
 րաբանչիւր մասին անհրաժեշտ պարտուց օրէնք. այս միջո-
 ցով է միայն որ հեռացած երջանկութիւնը դարձեալ կող-
 ջունէ զՀայաստան:

ԹՎՏՐՈՒՆԵԿՆՆ Ս.Լ.Պ

Ս.ԵՐԶՐՆ ԸՐՏՄԸ ԻՐ ԹՎԳՒԼԻՈՐ

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Այն տեսարան դարձեալ կնեկայանայ Վաղարշապատը
 Արքունիքը. Պարսից դեսպան թուղթ և մատուցանէ Արտա-
 շիրին. նա եւս կարգաւոր և խմանաւոր հրաւրտակին խմաստ
 և կանչէ Սահակ Հայրապետն եւ և յայտնէ նմա Վաթ-
 Թագաւորին հրաման: Ուր Սուրբ Հայրապետն իւր նա-
 խաղգուշութեան խրատները և յիշեցնէ դարձեալ Արտա-
 շիրին եւ և խօսի կարեկցաբար. թէ ահա եկան հասան այն
 սղեռաղի հեռեւանքները, որ քու մեր հայրական խրատին
 մօրիկ չնեղուն արգասիքն են: Արտաշիրն եւս թեպէտ մե-

դպարտ կ'կացուցանէ իւր անձն . բայց իրմէն առաւել
յանցաւոր կ'դատի իւր անհասարակ մատնիչ Նախա-
րարները : Երրորդ տեսարանիս մէջը ներկայ եղող անձինք
միայն ասոնք են . Արտաշիր Թագաւոր Հայոց , Սահակ
Հայրապետ . Դեսպան Պարսից եւ առ հասարակ ժողովուրդք
Հայաստանեաց . եւ այսպիսով կ'վերջանայ երրորդ տեսա-
րանիս ցաւալի դէպք :

Պարսից Դեսպանը Լուդէն է մտնողն Արքային ու իւր .

Արեւոյ մեր վեհ Արքայէն ողջոյն բերելով քեզ , Արքայ
Հայոց , իբրեւ հրաւիրակ եկած եմ , զքեզ եւ Սահակ Հայ-
րապետ ի միասին պիտի հրաւիրեմ Պարսից ղուռը . ինչպէս
որ բարձրագոյն հրաման վաւ թագաւորին քեզ ազդ-
կառնէ հրովարտակիս մէջը .

ԱՐՏԱՇԻՐ

Յուսամ թէ բարի է այդ անկարծելի հրաւեր .

ԴԵՍՊԱՆ

Անտարակոյս եղիք : Տէր Արքայ , որ Արեւոյ Տէր բա-
րեկամ է քեզ եւ Հայոց աշխարհին համար միշտ բարիս
կ'խորհի . միայն թէ փութացէք նորա բարձր հրամանը ան-
միջապէս կատարելու .

Արքային է իսկէ լուդէն Սահակն եւ Պարսից Դեսպանն իւր
Լուդէն Դեսպանն է իսկ այսպէս :

ԱՐՏԱՇԻՐ

Արդա այդ հրովարտակ, Տէր Հայրապետ, եւ իմացիք
միտքը՝ որով զիս եւ զքեզ ի միասին Պարսկց դուռը կ'հրաւիրէ:

ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ

Գիտե՞ս դորա պատճառը եւ մի թէ բարի՞ կ'զուշակես
այդ սիրալից հրաւերին վախճանը:

ԱՐՏԱՇԻՐ

Ա՛յ բնաւ, վեհագոյն տէր, այս հրովարտակ երբոր
ընդունեցի՝ միտքս շատ շփոթեցաւ, տարակուսութիւն զիս
պատեց. այսպիսի հրուէր՝ ինձի նորօրինակ բան մը կ'թուի:
Եւ ինչպէս կարելի է Պարսկց դռնէն Հայոց աշխարհին
համար բարեւ գուշակել: Բայց գիտե՞մ ասոյց, իմ թըշնամի
ներս ընտանիքն եւ ճանչեամք իմ նախարարաց անտիրաւէր հո-
գին. որոնք Պարսկց դուռը գնալով չարախօսեր են իմ վրաս:

ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ

Ա՛յ, թե՛ թե՛ ամբ, առանձնացած կ'ողբայի Արշակունի թա-
ղի՛ն մեջոյ, մանուսնդ բու վրայ ինչպէս Սամուէլ Սա-
ւուրդին վրայ. բայց արդ ինչպէս բերանս բանամ ու խօ-
սեմ եւս շարունակ քեզ այն գողանի խորհուրդը. որ բու
կորստեանդ կ'սիրաբերի: Գուշակութիւնդ չկտակ է. նա
խարարներդ Պարսկց դուռը գնալով կ'ողբենք բու վրայ:

Քանի որ զուգահեռ անհոգ կեցած քեզի եւ ամբողջ Հայոց աշխարհին դէմ բացուած կորստեան դուռը փակելու համար ոչ կ'ստիճիս եւ ոչ ճար մի կ'գտնես : Ո՛հ, ահա եկաւ ժամանակ հասաւ . վերցուր աչքերդ ու տես Աստուծոյ արդարութեան թաթը ահաւանիկ Վաղարշապատու արքունեացդ պատէն դուրս ելած կ'գրէ այն սոսկալի վճիռը ինչ որ գրեց երբեմն Բաղտասար Թագաւորին համար Բարիթոնի պալատին վերայ : Նա Աստուծոյ տաճարին անթիւնը պղծեց ուտելով խմելով եւ արեհնալով . իսկ 'դու քու զաւրի անառակութեամբդ բռն Աստուծոյ կենդանի տաճար պղծեցեր : Երկնից արդարութեան կշիռը չափեց կըշռեց ու պիտի դատի զքեզ . փոխանակ զի սուրբ գրոց պատուէրները մերժեցիր, իմ Սահակայ քաղցր եւ հայրական խրատներուս դէմն ալ խտուութեամբ վարուեցար : Չիմացար արդեօք որ Աստուծոյ յամր դատաստանը զքեզ իմ ձայնով դէպ ի անաշխարութիւն կ'կանչէր . ականջներդ օձի նման խրցեցիր ու չէիր ուզեր լսել : Ես իբրեւ ճշմարիտ ու անաչառ դէտ Եզեկիէլին պատգամը միշտ զգուշացուցի քեզ , անարգեցիր ու մօիկ չըրիր . ահա Աստուծային խորհրդութեան սուրը անողորմ Պարսկց ձեռքով վերագետ պիտի հարկանէ զքեզ ու պիտի փշրէ միանգամայն գլխուդ թագը . ես անպարտ եմ , այսուհետեւ անքիւն արդիւնքը պիտի վայելես :

ԱՐՏԱՇԻՐ

Ո՛հ, դորովագնւթ հայր , յուսահատ պիտի քաջալերուէ թիւն պետքէ , դու դեռ Աստուծոյ յատման մօտալուրջ պատուհասներ կ'ապաւնաս : Ո՛հ , մի թէ Աստուած պիտի

մերժէ՝ Արշակունեան փառաւոր գահ կամ խալաթ պիտի
տրդիլէ՝ իւր յանցաւոր ծառայէն իւր անչափ ողորմութիւն
ես Բաքիթի Բէլ չաստուած պաշտող Բաղտասար չեմ,
այլ Հայոց ազգի նոր Մանասէ մի եմ. գաղտնի կռապաշ-
տութեամբ կրից ախտերը պաշտեցի մինչեւ ցարդ. բայց
սցժմ կ'դառնամ եւ կ'գոչեմ Մանասէին պէս. սմենա-
կալ Աստուած պիտի չլէ՛ եւ չթողնէ յանցանքներս .
Դաւթի նման օրտիս հառաչանքներէն մեղայ կ'գոչեմ. դու
որ այսօր Նաթան մարգարէին պէս, չէ թէ առակով, այլ
յայտնապէս կ'յանդիմանես. արդեւք Աստուծոյ կողմէն
պիտի զլանաս ողորմելոյս այն սիրտանաց ձայն « Եւ տէր
անցոյց գրեւ զմեզս քո » : Ինչպէս կ'նախատեսէ քո հո-
գեան աչքը, Աստուծոյ ցաւման սուր դահլիճ Վաւմին
ձեռքով կ'չողայ Արշակունեաց տան վերայ. ես ալ հեզ
Դաւթի թին պէս կաղաղակեմ ես հովիւս, Տէր, ես իսկ թա-
գաւորս եմ յանցաւոր. ինչ մեղ ունի հայրենիք, ժողո-
վուրդ, կամ Արշակունեան մնացորդ սերունդ բայց յի-
նէն : Հայր հայր, տարածէ ուրեմն քո աղօթամատոյց
բազուկներդ դէպ ի երկինքը, հաշտեցուր այն սպառնալից
երեսը, որ դարձուցերէ վրաս. բաժէ պիտի բառնայ երկրէս
ու միանգամայն Արշակունի տոհմէն իբրեւ վերջին չափ
յիշատակ :

ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ

Արտաշէր, Արտաշէր, Աստուծոյ բարկութեան նեւ իւր
լարած աղեղէն դուրս թռեր է. ով կարող է յետս դարձու-
ցանել կրկին. վերահաս նեղութենէն պաշարուած անձաբ
մնալով՝ այժմիկ դարձեցես առ Աստուած եւ առ Սահմէ

խոհականութիւն ինձմէ հեռացաւ. ինչ պիտի ընէ քու հէք
Արտաշիր՝ այն խօսիր. Պարսից խորամանկութեան երեսէն
իմ ընտանի դաւաճաններէն դէպ ի Յունաստան խոյս տանք
եթէ ուրիշ օտար երկիրները :

ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ

Տղայական է այդ խորհուրդ. ո՞ր կարող ես փախ
չիլ ու ազատիլ մինչդեռ կհաւատաս թէ ետեւէդ ինող
արգարութեան արաքահան ոտքն է : Խոյս կհաւատա դէպ
ի Յունաստան, որպէս զի թշնամիներուն չորախօսութիւն
ճշմարտե՞ս. որոնք ինչպէս կլսեմ նենդաւոր ստուծեամբ
փչերին Վառմին ականջը. թէ Արտաշիր եւ Սահակը ու
րիշ համահունչ նախարարաց հետը գաղտնի խորհուրդները
կմտաբերեն, իբրեւ թէ Արեւոյ իշխանութենէն ապստամբ
բելով՝ Պարսերին կողմը պիտի անցնին : Գիտե՞ս ասոր հե
տեւանք. Հայոց երկիրը պիտի երկպառակի. չորախօս նա
խարաները պարսից հետը միանալով՝ հաւտադրիմ նախա
րարարաց դէմը պատերազմ պիտի բանան. ասով հարկաւ
Յունաստանն օտք գերէ. երկուքին մէջ Թագած իեզձ
Հայաստանը ստնակոխ պիտի քանդուի : Պատժաստիր քը
նանք Պարսից դժուր մեր յօժարութեամբ, թող արդար
բռնիւն զմեզ վարէ, թող Աստուծոյ կամք կատարուի :

Բոլոր Հայաստան քիտի հանդիսով իմիքի. Արտաշիր եւ
Սահակ լալով հրաժեշտ կուրան ու կմեկնին Հայրենիքէն դէպ
ի Պարսից աշխարհը. երկուքն իրենց զօրքախա ծողովորէ
ուշալով ինչպէս նոյն էրեւել :

այսպիսով անայ . ողջութեամբ գ. առնայ ատրկացեալ փեսայ .
ողջախոս առաքատիդ դուռ . բանալով՝ կրկին զուգառ
բեցիս , երջանկութեան որովքներ ծնալին բեզ . սիրտ սր
գաւոր հարսիդ՝ Խօթնածին Երգւովք բերկրեցի :

Մնասջիր բարեաւ , ողորմելի ժողովուրդք Հայոց , Ար-
տաշիր կերթայ , դուք անտէրո՞ւնչ պիտի մնաք . ո՛հ , ես մի-
այն յանցաւոր եմ ձեր մէջէն . ահ , ռեսրիմ մատնիչ Նա-
խարարք դուք պարտաւոր մնացէք այս խեղճ ժողովուր-
դին . դուք , մի թէ խառապարանց չրեական ազգին պէս ,
տրտունջ չբարձիք առ Աստուած Եսայի Մարգարէին այն
խիտ ու սրտառու խօսք « Անտեբունջ շրջեսցուք եւ առ-
քեզ ոչ եկեսցուք » : Դուք չէ թէ միայն զԱրտաշիր մեր
ժեցիք , այլ եւ զԱստուած եւ եկեղեցւոյ դատաւորու-
թիւնը . հայրենի աշխարհ հին սեփական ու հարազատ տէրը ,
ահ , Պարսիկ անկրօն տիրոջ մի հետ պիտի փոխանակէք :
Այլ եւմալ չեմ խօսիր Աստուծոյ եւ անպագայ դարուն կը
թողում իմ եւ ձեր դատաստան :

Իսկ դուք հայրենեաց տիրասէր ժողովուրդք , Արտաշիր
ձեզմէ կ'հեռանայ , բայց երկնից թագաւորութեան ձեռն
ձեզ պաշտպան կայ . ազադակեցէք առ Աստուած թող ե-
կեսցէ ձեզ երկնից Արքայութիւնը . երկրաւոր իշխանու-
թեանց վերայ յոյս մի գնէք , անոնցմէ փրկութիւն չիկայ .
փրկութիւն Հայաստանի ձեր միութիւնէն է , թէ որ միաբա-
նիք կարող էք առնել ինձի թագաւորել . ազգ եւ հայրե-
նիք իւր նախնի աշխատութեան ու բարգաւաճութեան մէջ
պահել : Վերջին Արտաշիրս վերջին կտակ ձեզ այս է . հոր
ու յաղթող թագաւորութիւնը միաբանութեան հոգին է .
եթէ պինդ պահէք այս աւանդը առանց Արշակունի թա-
գին կ' թագաւոր լէք դուք :

ՀՐԱԺԵՇՏ ՍՐԲՈՅՆ ՍԱՀԱԿԱՅ

Ողջամբ մնաս, եկեղեցիդ Հայաստանեայց, Ահա քու
անձնադիր հովիւ իւր վերաւորեալ ոչխարին հետ մէկ տեղը
կ'վարի անօրինաց ստեանը: Ողջամբ մնաք, անհովիւ ժո-
ղովուրդք Հայոց, այսուհետեւ զձեզ երկնաւոր քաջ Հով-
ուն կ'յանձնեմ. Սահակ կերթայ, Սուրմակ կուզայ. ան-
քու հարազատ փեսադ կ'հեռանայ քեզմէ. խորդ ու ան-
հարազատ Բրգիշոյ ու Շմուէլ պիտի յաջորդեն: Փակէ
առագաստիդ դուռը, մտիր սուգ պահէ. մինչեւ երկինք
իւր այցելութեան դուռը բանալով՝ քեզ հովիւ հանէ:
Նիւք դիր ողջախոհ եւ սուրբ ամուսնութեանդ վրայ. եկաւ
մուտ եւ գող հորու սեղեխներէն մի աղտեղանար. որք բը-
նաբար պիտի յարձակին քո սուրբ առագաստին վրայ.
սակաւ իկ մի ժուժկալէ ու համբերէ, մինչեւ անցնին զը-
նան ու չդառնան այլ եւս այս անօրէնութեան անցքերը:
Սահակ կերթայ եւ կ'դառնայ կրկին. բայց, աւանդ, առանց
Գրիգորի հովուական դաւադանին. բռնութիւնը զայն պի-
տի յափշտակէ իմ ձեռքէս եւ յանձնէ փառասէր Սուր-
մակին: Ողորմիմ քեզ Հայաստանեայց եկեղեցի, քո փա-
րախիդ մէջ գայլիւ պիտի մտնեն, ագահութեան անբաւ-
փութեան ժանիքներ սրած պիտի յարձակին յափշտա-
կենցրուեն ու վերաւորեն Սուրբ Գրիգորի եւ իմ Սահա-
կայ արածած հօտերը: Հայրական խնամոց տեղը՝ ան-
խնայ բռնութիւն պիտի տիրէ. դարմանիչ ու գթած Սա-
մաբայէ յն տեղը՝ անհոգ Ղուտացի ճանս պարհոյզները մա-
նաւանդ թէ գողեր եւ աւազակները:

Սահակն ալ Երեմիասին պէս թող ողբայ զքեզ, ողբայ-

բարատ. վասն զի քո բեկման բաժակը Երուսաղէմէն աւելի պիտի ծանրանայ ու դառնանայ. ու՛ր այսուհետեւ կարեկից լինելով՝ պիտի մխրթարէ զքեզ : Գրիգոր դնաց, Արիստակէս գնաց, Վրդանէս գնաց, Յուսիկ գնաց, Ներսէս գնաց. Ասոնք էին քո զրախտի անմահ տունկիւր եւ ընտիր շառաւիղները, ա՛հ, ես վերջին ձիւ ձոյն արմատներէն ընծիւղեալ՝ Սահակն ալ կերթայ :

Իսկ դուք, տարակուսեալ որդիք իմ, սիրտ առէք, մի վհատիք, Աստուած յաւիտեան կայ. իւր արդարութեան ցասումն թափելէն յետոյ դարձեալ ողորմութեամբ պիտի հայի Այրարատոյ վրայ, առ ժամանակ մի իւր բարկութեան դաւաղանով պիտի չարչարէ զձեզ մինչեւ դառնաք ու վաղվաղէք առ Աստուած :

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՔ ՈՂԵԱԼՈՎ

Ո՛ւր երթաս, հօտասէր Սուրբ Հայրապետ, Աստուած քեզ լոյս դրաւ Այրարատոյ աշխարհին. արդ խաւարին ու ստուերին տակ թող տալով քու սիրելի ժողովուրդը կ'հեռանաս մեզնից : Դու բազմապայծառ ջահ Հայաստանեաց Եկեղեցւոյ, ու՛ր այսուհետեւ լոյս պիտի տայ մեզ. ու՛ր այսուհետեւ Աստուածաշունչ քրոց պատգամները հայացի բառերով մեզի պիտի բացատրէ : Դու միայն չնաշխարհիկ մեկեղնաս ուսման, այսուհետեւ ու՛ր պիտի յարգէ զանի. ո՛հ, պիտի փակուի՞ն դպրոցներուն դռները. պիտի մեռնի՞ ուսմունքը եւ կրկին տգիտութիւնն թագաւորէ. մանկունք Հայոց, լացէք եւ ողբացէք, պիտի շրջիք այսուհետեւ խոպան խոպան : Ո՛ւր էք այժմ, պանդուխտ աշակերտք, Մովսէս, Եզնիկ եւ Դաւիթ. Ամենեան աշխարհէն

արքունիքը հողաբլուր դարձուցիք, ձեր ապստամբութեան
դղեակներն ալ պիտի քանդուին աւերակ դառնան : Ի վեր
ջոյ դուք ձեր ցեղերով ու զաւակներով խաբառ պիտի բար-
ձուիք : Հայոց աշխարհէն, հայրենեաց գլխին մէջը դարձեալ
քիչ շատ հաւատարիմ ժողովրդոց զաւակներ պիտի մնան : Այս
պէս պիտի դատի եւ վճռէ երկինք Հայոց աշխարհի համար :

ԱՌԱՅ

Աշուէն է- ինչ Գայլ .

Օրմը աղուէս կերթար շրջել,
Իւր նենդուծիւն գործի զնել,
Տեսաւ յանկարծ մի կոյր ծեր գայլ
Ու չէր կարող բնաւ շուրջ գալ :

Մօտ կ'հասնի կարեկցաբար,
Այդ ի՞նչ, եղբայր, ի՞նչ էքո ցաւ.
Գիտեմ անձար էս եւ անալը,
Քեզ առ աջնորդ պէտք է քնկեր :

Այս երբ կ'ստէ կ'բռնէ ձեռքն,
Վեր կ'աց, եղբայր, այդ գեշ տեղէն.
Երթանք մէկ տեղ պաշար ձորենք,
Որտե՞ր գտնենք կուշա կուշա ուտենք :

Էս սր լսեց անօթի գայլ,
Կործեց գտաւ իւր սերտ եղբայր.
Պոչէն բռնեց գնաց ետեւէն,
Ուր որ Աշուէն կ'առաջնորդէր :

Գարեր հանեց, ձորեր անցուց,
Վերջը տարաւ ձգեց իջուր.
Դայլն ըսկսեց արտաւ ձշալ,
Վայ Վայ կ'անլել ու մոռնալ :

Հաղիւ սրծաւ այս փորձանքէն,
Ուղեց իւր վրեժ առնուլ չարէն :

Իսկ խորամանկ աղուէն այն փոք
Կոյր ձեւնոր հնարք աւելց գտնել :

Այս առ քեզ իսկն աւաւտան
Ճաշ պիտի տան աղքատներուն,
Վերցուր ոտքերդ երթանք համիք
Մենք ալ բաղնիք եւ ձաշ ուտնիք :

Տարաւ հասուց մինչ գեղի մօտ
Շներ տեսան հասան խաւք խաւք
Չորս կողմնաւին անձար գոյլուն,
Աղուէս կ'ծկէ դրաւ խկոյն :

Աք բացաւ, խեղք գլուխն ելաւ
Յոգւոց հանեց այդպէս ասաց
Այսէր մատաղ, եղբայր աղուէս,
Դու առաջնորդ, չարեաց այսպէս :

Մի հաւատար մի հաւատար
Դու նենգաւոր խորամանկին,
Թե՛ գրեզ յընթերս կը՛րաւ իրէն,
Մահ պատրաստեքէ քու սոբին :

Խորէն Յովնանէս խրկեանք
Եւ ժողովարար :

ԲՆՁՆԱՆՈՒԻՐ

ԳՈՐԾԱԿԱԼԻ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՎԱՆ. Պ. Մկրտիչ Տ. Առնման :

ԲԱՂԷՇ. Պ. Տիգրան Վարդապետան Պօլսեցի :

ՄՈՒՇ. Լեւոն Վարդան Մամիկոնեան :

ԽԱՐԻՆ. Խաչատուր Խան Տ. Ներսիսեանց :

ՏՐԷՊԻ ԶՈՆ. Պ. Սահման Մ. Յակովբեանց :

ՊՕԼԻՍ. Ղեւոնդ Վարդապետ միաբան Վարապայ :

ՏՓԽԻՍ. Պ. Համբարձում Էնֆիաճեանց հրատարակիչ
կրօնական Հայաց աշխարհի պատուական ամսագրոյն, եւ
Պ. Գարեգին Մուրատեան :

ԳԱՆՁԱԿ. Պ. Ներսէս Արրահամեան :

ՂԱՐԱԲԱՂ. Ընթերցատիրաց Թանգարան :

ԱՂԵՐՍԱՆԴՐԱՊՕԼ. Սիմէոն Սարկաւազ Օրէնա
ուսաց յԱրքուհի ուսումնարանին :

ՆՈՐ ՊԱՅԱԶԻՏ. Աշա Բարսեղ Արծրունեաց :

ՆՐԵՒԱՆ. Պ. Համբարձում Թադեւսեան :

ՆԱԽԶՈՒԱՆ. Մ. Մկրտիչ Թուռեան :

ՎԵՐԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍ. Պ. Գապար Աղանեանց :

ՆԵՐՔԻՆ. — Ուսումնասէր Տ. Յակոբ Բաճա
նայ Տ. Անդրեասեանց :

ԴԱՎԻԷԺ. Պ. Մատթէոս Նաղարեանց, Ղարապաղցի
վաճառական :

ՍԱԼԱՄԱՏ. Աշա Պատալ Արղումանեան :

ԲՈՎՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆԻՒԹՈՅ :

Հանդէս վիճաբանական Շինական եւ Բաղարացի. 289

Թատրանական վեպ, վերջին Արտաշիր Թադաւոր. 308

(Երբեմնիւ-իւն :)

Առակ. Աղլէս եւ կոյր Գայլ. 320

ԳԻՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՆԻՒԿ

Ի վան, ի Բաղէշ, ի Մուշ, ի Կարին, երկուսն իւր Օսմանի խան շուրուշնոյ արձաթ Մէճիպիէ :

Իսկ Պօլս ի Տաճկաստանի սուլթան խաչաձէրը երէտ արձաթ խան շուրուշնոյ Մէճիպիէ :

Ին սաստան ի Պարսկաստան չորս արձաթ Մանէթ :

Ճանապարհին ծախա խըճեագիւր պիտի իճարէ :